

Dünya Görüşü Öğretisi

FATİH ÖZKAN

Y. Doç. Dr. | Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Özet: Dünya görüşü, düşünmenin konu edildiği her durumda gündeme gelen ve farklı doğrultuları olan bir kavram. Düşünmenin yanı sıra hayatın ve eylemlerin ereği ve doğrultusuyla da yakından ilgili olduğunu söyleyebiliriz, ki insanın fiziki ve zihni yönelimleri -bilinçli ya da bilinçsiz- kaçınılmaz olarak bir dünya görüşü arka planı barındırmaktadır. Dünya görüşü incelemelerinin en anlamlı sonucu, insanın düşünen bir varlık olmasının yanı sıra zorunlu olarak eyleyen ve değerlemelerde bulunan bir varlık olması nedeniyle hiç kimsenin dünya görüşsüz yapamayacağı gerçeğinin ortaya çıkmasıdır. Bu yazımızda dünya görüşü kavramının muhtevasını analiz ederek felsefi dayanaklarını ortaya koymayı amaçlıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Dünya görüşü, sosyal bilinç, kültür, tutum, erek.

The Doctrine of Worldview

FATİH ÖZKAN

Assist. Prof. | Iğdır University, Faculty of Divinity, Department of Philosophy and Religious Sciences

Abstract: The worldview is a concept that came up in all cases in which the subject of thinking and which is different directions. It is closely related to objective and direction of life and actions as well as thinking. We can say that man's physical and mental orientation -consciously or not- inevitably contains the background of a worldview. In this paper, by analyzing the content of the concept of worldview, we aim to reveal its philosophical foundations.

Keywords: Worldview, social conscious, culture, attitude, aim.

1. Dünya Görüşünün Kavramsal Çerçevesi

Dünya görüşü, bireye, aileye, topluma ve de bütün bir kültüre ilişkin olarak gerçekliği etkili ve anlamlı bir şekilde yansıtan ve insanın bilinç içeriğini güçlü ve derin bir biçimde yorumlamaya imkan sağlayan bir konumda bulunmaktadır. İnsanın hayatı ve varoluşu hakkında derin sorular söz konusu olduğunda, onun temel dünya görüşünden daha tatminkâr cevaplara, başka bir kaynaktan ulaşılamamaktadır. Öyleyse dünya görüşü nedir? Kavramsal içeriği zamanla ne tür değişikliklere uğramıştır? Kavramı kullanırken göz önünde bulundurulmuş hususlar nelerdir? Bunlar ilk elde irdelenmesi gereken hususlar olarak karşımızda durmaktadır.

'Dünya görüşü' kavramı, etimolojik kökeni itibarıyla, 'dünya' anlamına gelen 'welt' kelimesi ile 'kavrayış' anlamına gelen '*anschauung*' kelimelerinin birleşiminden meydana gelen '*weltanschauung*' sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmıştır. Dünya görüşü (*weltanschauung*) sözcüğü ilkin dîni bir hüviyette ortaya çıkmış ve 'dinin dünya tasavvuru' olarak dilimizde ifade edebileceğimiz bir anlam içeriğine sahip olmuştur. Zamanla bu kavram var olan hakkındaki tasavvurlarımızın bütününe içine alacak biçimde bir anlam genişlemesine uğramıştır.¹ Dünya görüşü konusu başta felsefe olmak üzere sosyoloji, antropoloji, edebiyat, estetik ve mimarî gibi pek çok disiplinin ilgi alanına girmiştir.² Bununla birlikte konunun irdelenmesini yalnızca felsefe sahasında kalarak gerçekleştirsek dahi, pek çok filozofun (Kant, Schleiermacher, Kierkegaard, Dilthey, Husserl, Heidegger, Jaspers vb.) farklı dünya görüşü tanımlarıyla karşılaşmaktayız. Söz konusu filozoflarından biri olan Kant, 1790 yılında yayımladığı *Yargı Gücünün Eleştirisi* adlı eserinde dünya görüşünü, süjenin bütüncül bir kavrayışa ulaşmasını sağlayan aşkın bir yetenek olarak tanımlamıştır.³

¹ Online Etymology Dictionary, 1968, http://www.etymonline.com/index.php?term=weltanschauung&allowed_in_frame=0.

² Ninian Smart, *Worldviews: Crosscultural Explorations of Human Beliefs*, Charles Scribner's Sons, New York 1983, s. 6-7.

³ Immanuel Kant, *Critique of the Power of Judgment*, trans. Eric Matthews, Cambridge University Press, London 2001, s. 111-2.

Bu tanıma göre dünya görüşü, -aynı- dünyaya ilişkin konuşabilmemizi temin eden doğuştan gelen zihni bir yetenektir. Martin Heidegger, Kant'ın dünya görüşü kavramını, dünyanın duyularla kavranması anlamında dünya-sezgisi (mundus sensibilis) kavramıyla karşıladığına işaret eder.⁴

Dünya görüşü sözcüğü, ilkin 18. Yüzyılın başlarında Almanya'da 'Romantik' diye adlandırılan düşünürlerin çevresinde ortaya çıkmıştır.⁵ Bu çevrenin ileri gelenlerinden Schleiermacher, dünya görüşü sözcüğünü evren üzerindeki tasarımların tümü diye tanımlamıştır. Ona göre "dünya görüşü, dünya ile ilgili çeşitli izlenimlerin, doğa bilimleri ve tarih araştırmalarının sonuçlarından da yararlanarak 'bilincin eksiksiz bütünlüğünde' kümelenmesidir."⁶ Dilthey ise kavramı şöyle tanımlar: "Bütün dünya görüşleri dünya bilmesinin tam bir çözümünü vermeye kalkıştıklarında hep aynı yapıyı kapsarlar. Bu yapı öyle bir bağlamdır ki, içinde bir dünya tablosuna dayanarak dünyanın önemi ve anlamı ile ilgili sorular karara bağlanır; bundan da yaşama tutumu için gerekli ülkü, en yüksek iyi, en üstteki ilkeler türetilir."⁷

Jaspers ise dünya görüşü kavramını oldukça farklı bir yönden ele alır: "Dünya görüşü nedir? Bütüncül bir şey, evrensel birşey. Diyelim ki bilmeden söz ediliyor, bu tek tek uzmanca bilme değil, bir bütünlük, kosmos olarak bilmedir. Dünya görüşü basitçe bir bilme olmayıp, değerlemelerde, değerlerin hayatımızdaki sıra düzenninde, hayata ilişkin tercihlerde, kaderde, kendini açığa vurur."⁸ İskoçyalı teolog James Orr ise genelde dünya görüşünün, özelde Hristiyan dünya görüşünün, insanların hayatında kaçınılmaz bir biçimde (in a manner indispensable) yer tuttuğunu ifade eder. Ona göre dünya görüşü, "Zihnin, felsefe veya ilahiyat zaviyesinden eşya-

⁴ Martin Heidegger, *The Basic Problems of Phenomenology*, trans. Albert Hofstadter, Indiana University Press, Bloomington 1982, s. 4.

⁵ Bkz. R. Maximilian Wernaer, *Romanticism and the Romantic School in Germany*, Cornell University Library Press, New York 2009.

⁶ Nermi Uygur, *Dünya Görüşü*, İstanbul 1963, s. 10.

⁷ Uygur, *Dünya Görüşü*, s. 12.

⁸ Uygur, *Dünya Görüşü*, s. 12-3.

yı bir bütün olarak kavrayabildiği en geniş bakıştır.”⁹ Orr, *Tanrıya ve Dünyaya Hristiyanca Bakış* adlı meşhur eserinde ortaya koyduğu dünya görüşü kavramı ile, hayata ve gerçekliğe Hristiyanlık bağlamında kapsamlı bir bakışla bakmayı ifade etmektedir.

Çeşitli disiplinler göz önünde bulundurularak dünya görüşü kavramının tarihine bakmak ve onun tarih sahnesine ne tür betimlemeler olarak yansıdığını gözlemek, araştırmacılara heyecan veren bir uğraş olmuştur.¹⁰ Örneğin, Hegel'in idealizmi, Kierkegaard'ın teizmi, Dilthey'in tarihselciliği, Nietzsche'nin ateizmi, Husserl fenomenolojisi, Jaspers'in varoluşçuluğu ve postmodernistlerin şüpheciliği dünya görüşüne ilişkin hipotezleri derinden etkilemiştir. Dünya görüşü ile ilgili teorik düşünceler analiz edildiğinde bir görelilik fark edilmektedir. Bu nedenle bir felsefi düşünceyi ele almak, bizatihi onun dünya görüşüyle bir bağ kurmayı gerekli kılmaktadır.¹¹ Görüldüğü üzere dünya görüşüne ilişkin tanımlamalarda doğrudan doğruya insan hayatına ve bu hayata etki eden unsurlara dikkat çekilmektedir. Nasıl yaşamalı? Bütün yapıp etmelerin gayesi ve ilkesi ne olmalı? Hayatımızı düzenleyen ilkeler meşruiyetini nereden almalı? Bütün bu sorular bizim yapıp etmelerimizin ardındaki ahlaki dayanakları da sorgulamamızı gerekli kılmaktadır.¹²

Dünya görüşü bilgisinin analizi birçok bilimsel ve felsefi disiplinin devreye girmesini ve konunun felsefi, psikolojik, sosyolojik ve antropolojik yönden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Herkesin dünya hakkında sahip olduğu zihni durum, onun sosyal ve sınıfsal çerçevesiyle yakınlık arz etmektedir.

Bireyin gözünde dış dünya onun ‘toplum’ ve ‘sınıfından gerçeklik aynasına ve nesnellik perdesine düşen resimdir. (...) Kapalı toplumda yaşayan insanın gözünde dış dünya sınırlı, küçük

⁹ James Orr, *The Christian View of God and the World*, Vernon C. Grounds, Kregel Publications, 1989 s. 3.

¹⁰ Nitekim Naugle bu kavramın tarihini müstakil bir eser olarak ele almıştır: David K. Naugle, *Worldview: The History of a Concept*, Eerdmans Publishing, Cambridge 2002.

¹¹ David K. Naugle, *The History of a Concept*, s. 256.

¹² Latif Tokat, “Dünya Görüşü-Din İlişkisi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 2006, s. 61-2.

ve durağandır. Buna karşılık ‘açık toplum’ a mensup insan onu sınırsız, geniş ve daima değişim halinde görecektir.¹³

İnsanlar dünyayı nasıl görüyorlarsa, ona göre davranış geliştirmektedirler. Bu nedenle dünya görüşlerini incelemek aslında insanları incelemektir. Bir akımın, grubun ve milletin yapısı tabiatı ve sıfatlarının niteliği üzerine düşünmektir.¹⁴ Örneğin Pir Sultan Abdal’ın “Hoşça bak zatına kim zümde-i alemsin sen”¹⁵ dizesi onun dünya görüşünü yansıtmaktadır. Yani dünyada bilinçli bir tasarım vardır ve tasarımın merkezinde de insan yer alır. Oysa bir Sartre’ın dünya görüşünde “insan bu dünyaya atılmıştır.” İnsan bu dünyada kendisine yabancılaşmış bir statüde yaşamaktadır. Yine Dostoyevski’nin ifadesiyle, “Dünyada Tanrı yoksa, her şey mubahtır.” Çünkü bu durumda iyi ve kötünün kriteri ortadan kalkmış olur. Dolayısıyla her bir dünya görüşü bizi dünyaya ilişkin farklı bir tutum almaya sevk etmektedir.

2. Dünya Görüşü Bilgisi

Dünya görüşü bize bir tür bilgi verir. Bu bilgi, bilimsel bir bilgi değildir. Dünya görüşünün bir tür bilgi verdiği söylendiğinde, kısmen dünya görüşü bilgisinin bilimsel olmadığı söylenmiş olur. Çünkü dünya görüşünün nesnel, genel-geçer ve sınanabilir bir bilgi vermediği açıktır. Dünya görüşleri ne kadar güvenilir bir forma bürünürse bürünsün, sonucun özneliği aşamaz.

Dünya görüşlerini doğrulayıp yanlışlayan yegane ölçek, insan yaşamındaki başarılarıdır. Başarıda ise her zaman istikrar tutturulamayabilir. Öte yandan belli bir dünya görüşüne bağlı yaşama başarıları, çok kez başka dünya görüşleri karşısında, onlarla hesaplaşma sırasında gerçekleştirilir. Bir dünya görüşünün başarılı sayılmasında karşıt görüşlerin payı göz ardı edilmemelidir.¹⁶ Dünya görüşlerini değerlendirmede bilimsel analiz yapmak yerine daha çok pratik başarı ve yüksek duygu oluşturabilme niteliklerine bakılır. Aksi

¹³ Ali Şeriatî, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, Fecr Yayınevi, Ankara 2011, s. 13.

¹⁴ Şeriatî, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, s. 14.

¹⁵ Beşir Ayvazoğlu, *Şeyh Galib Kitabı*, İBB Yayınları, İstanbul 1995, s. 147.

¹⁶ Uygur, *Dünya Görüşü*, s. 19-20.

halde, birbirine çelişik dünya görüşleri, çok yerde karşılaştığımız gibi, aynı zamanda doğru olma iddiasıyla öne çıkamazdı. Nermi Uygur'un ifadesiyle "Hiç şüphe yok ki çelişmezlik ilkesine meydan okur dünya görüşleri."¹⁷

Dünyanın ne olduğu üzerinde kuşatıcı bir bilgisi olmayan bir kimse, kendi kendisiyle çelişik bir konuma düşer. Öte yandan dünya görüşünün kendisini kuşatıcı bilgi diye sunması, sunduğunun gerçekten bilgi olduğunu belgelemeye yetmez. Bu durumda, dünya görüşündeki dünya bilgisinin doğruluğunu denetlemek gerekir.¹⁸ Öncelikle bilinçli olarak yapılan her eylemin bir bilgiye dayandığını kabul etmeliyiz. Başka bir ifade ile biz bir bilgiye gere hareket ederiz.¹⁹ İnsan var olanı ya doğrudan doğruya temasla, yani kişisel tecrübesi ile veya başkalarının elde ettikleri bilgilerin ona aktarılması ile dolaylı yolla tanır. Edinilen bilgilerle insan, var olanı temsil eden kavramlar kurar.

İşte dünya görüşü kavramında olduğu gibi, içeriği tespit edilip tanımı yapılan bu kavram, onun yaygınlık kazanan anlamını kabul edenlerin eylemini aynı şekilde etkilemez. Öner'e göre insan eylemine etki eden, kavramın objektif anlamı değildir. Her kavramın objektif anlamı fertlerde farklı izlenim doğurur. Ferdin eylemine etki eden şey de o kişinin o kavram hakkındaki izlenimidir. O halde var olanın ferde etkisi şu sıralı yolla olur: Varlık-Kavram-Izlenim. Kavramın objektif niteliğine karşı izlenimin sübjektifliği vardır. Bu sübjektiflik ferdin var olan karşısındaki tutumuna bağlıdır. Var olan ferdin tutumuna göre izlenim bırakır.²⁰ Tutum ise ferdin zihinsel ve duygusal durumuna göre biçimlenir. Dünya görüşünün temelinde bu tutum alışlar yer almaktadır. Tutum bir vaziyet alış ve bir dünya görüşünün ifadesidir. Dünya görüşü insan zihninin içinde hareket ettiği ortamdır. Kavramlar, onu kullanan kişinin dünya görüşüne göre anlam kazanır.²¹ İnsanın var olanı tanması,

¹⁷ Uygur, *Dünya Görüşü*, s. 20-1.

¹⁸ Uygur, *Dünya Görüşü*, s. 15.

¹⁹ Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 50.

²⁰ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 52.

²¹ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 54.

değerlendirmesi, böylece kazandığı bilgileri kullanması, herhangi bir eylemde bulunması dünya görüşüne bağlıdır. Başka bir ifade ile insanı dünya görüşü yönlendirir.²²

Var olanı bilmede tutum başlıca rolü oynar. Kişisel deneyimle elde edilen bilgide yani var olanla karşılaştığımızda, onu bilmede, tanımada içinde bulunduğumuz ruh hali ve önceden edinilen bilgiler bakış açısını tayin eder ve yeni bir tutum oluşturur. Bilgi edinen bir tutum içinde o bilgiyi alır.²³ Fert var olana nüfuz ettikçe, onu tanıdıkça, ondan etkilendikçe tutumu değişme içerisinde olur.²⁴ Diyebiliriz ki, biz âlemi ancak dünyaya ilişkin tutum alışlarımız üzerinden anlayabiliriz. Başka bir deyişle “alış” durumlarımız ta-kındığımız tutumları doğrudan etkiler. Kullandığımız kavramlar, temel kabullerimize göre anlam kazandığından farklı anlamlar ve tutumları ortaya çıkarır.

Konuya ilişkin olarak Öner, anlamlı bir anekdotu nakleder. Anekdotta Dönemin Rus Devlet Başkanı Kuruşçev, bir Amerika ziyareti sırasında kendisine Amerika’daki özgürlüklerin kullanımını metheden bir zenci Amerikalı parlamentere şunları söyler: “Siz kendi anayasal düzeninizin sağladığı hakları kullanıyorsunuz, biz de bizimkini. Sizin için hürriyet olan bizi esarete sevk edebilir.”²⁵ İnsanların kabul ettikleri temel hükümler onların zihin dünyalarını şekillendirir. Onların temel kabullere bağlı olarak verecekleri her hüküm, yapacakları her davranış kendilerine özgü tutumların ortaya çıkışını sağlar. Fertlerin ve toplumların var olanı kavrayışı, algılayışı, anlayışı farklı farklıdır. Edindiği bilginin kazandırdığı tutum, insanı belli bir dünya görüşünün içine sokmaktadır.

Öner, dünya görüşünün teşekkülünü bir zihin faaliyeti olarak görür: “Zihin faaliyeti içerisine, objenin bilgisini edinme, mevcut bilgilerle yeni bilgiler elde etme, bilgileri farklı yollarla, farklı şekillerde dışarı aktarma gibi hususlar girer.”²⁶ Farklı vasıtalarla dışarı

²² Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 253.

²³ Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 255.

²⁴ Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 59.

²⁵ Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 61-2.

²⁶ Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 64-5.

aktarılan bu bilgiler, nesilden nesile devretmek suretiyle bir toplumun ortak malı olur. Bu bilgilere dayanarak ortaya konulan eser ve davranışlar, sahip olunan dünya görüşünün tezahürleri olarak ortaya çıkar.

Fertlerin kabullendikleri değerler de var olan karşısında takındıkları tutumlarını doğrudan etkiler. İnsan tabiatı gereği hadiseleri kabullendiği değerler açısından anlamlandırır. Fertleri mensup oldukları gruba bağlayan en sağlam unsur olan değerlerin sağlamlığı oranında dünya görüşleri istikrarlı ve kalıcı bir konum elde eder.

Dünya görüşünü, bir ferdin veya sosyal grubun düşüncesini sevk ve idare eden bir zihin hali olarak anlarsak, insanın dünya görüşüne göre varlık karşısında tutum aldığı fikrine kolayca ulaşabiliriz. Buna göre, insanların aynı mantığı kullandıkları halde aynı hadise karşısında farklı sonuçlara varıp farklı davranışlar içerisine girmeleri de onların farklı dünya görüşlerine sahip olmalarından kaynaklanır.²⁷ Pascal'ın 'Prenelerin bir tarafında doğru olan diğer tarafında yanlıştır' sözü dünya görüşleri arasındaki farklılığı işaret eder.²⁸ Ayrıca Pascal'ın bu sözünde insanın dünya görüşünün teşekkülünde içerisinde yaşadığı toplumun rolüne dikkatlerin çekildiğini görmekteyiz.

3. Bilimsel Dünya Görüşünün İmkânı ve Dayanakları

Bilimsel faaliyetlerde zihin, nesnel gerçekliği dışa yansıtır. Buna göre fizik, matematik, iktisat, antropoloji vb. birer yansıma formlarıdır. İnsan bilimsel faaliyetler yoluyla var olanlar arasında bir ilke, bir bağ veya bir özelliğin keşfine çalışır. O halde, "bilim adamı bilinen üzerinde bir etki bırakmadığı için bilim, esas itibarıyla negatif bir uğraşdır."²⁹ Dünya görüşü ise, dış gerçekliğin değeriyle ve değerlendirilmesiyle ilgili olarak düşünürün bir tür inancıdır. Aynı şekilde bu dış gerçekliğin ne tür olumsuzluklar barındırdığına ve bunların istenilen yönde değiştirilmesi veya dönüştürül-

²⁷ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 229.

²⁸ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 234.

²⁹ Şeriatî, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, Fecr Yayınevi, Ankara 2011, s. 66-7.

mesi gerektiğine inançtır.³⁰ Dünya görüşü olarak din de bu ideallerin gerçekleşmesi için bir akide olarak seçilebilir.³¹ Buna göre, dünya görüşünü, içerisinde üç aşamayı barındırır. (1) Dünyaya ilişkin tasavvurlarımız. (2) Olan bitene ilişkin değerlendirmelerimiz. (3) Olmasını öngördüğümüz durumun gerçekleşmesinin istek ve iradesini taşımak. 'Böyle olmalıdır' aşamasında ise idealler devreye girmektedir.

Günümüzde bilimin işlevinin gerçekliği analiz etmekle sınırlandırılması talepleri tarihte hiç olmadığı kadar güç kazanmıştır. Bilimsel anlamda, yapıp etmelerimizin arka planında gözetilen amaçlara yönelik tercih ve değerlendirme rolünün göz ardı edilmesi, toplumlara ahlaki ve siyasi açıdan bazı problemlerle karşı karşıya bırakmıştır. Öte yandan bilimin eleştiri ve değerlendirme haklarından ödün vermesi, sermayenin bilim üzerindeki tahakkümünün artmasına ve bilimsel özerkliğin zarar görmesine zemin hazırlamaktadır. Bilimsel çevrelerde bilimin işlevinin objeleri analiz etmekle sınırlanıp geri kalan hususlarda tarafsızlık tavrının sergilenmesi, dünya görüşü perspektifinin kaybolmasına, bilimsel faaliyetlerin sermaye ve iktidar çevrelerinin manipülasyonlarına açık hale gelmesine sebep olmaktadır.

Bu bağlamda Ali Şeriati, dünya görüşünün insanlığa çıkış yolu olabileceğini savunmaktadır. Ona göre, dünya görüşü -bir yönüyle- 'mevcut durumun nasıl olması gerektiğine ilişkin olarak bilinçli bir kabuldür. Mevcut durum ise her halükarda dünya görüşünün izah ettiği şeydir. Sınıf, millet, insanlık olarak hangi durumdayız, neredeyiz, zamanın hangi tarihsel merhalesindeyiz gibi soruları açıklığa kavuşturmak ve konumumuzu, kapsamlı bir dünya görüşü ile netleştirmek durumundayız.³² Son değerlendirmede "insanların ilişkileri dünya görüşüne bağlıdır ve ahlak felsefesi, toplumsal düzen ve kâinat düzeniyle uyum içindedir. Evreni hangi şekilde algılasa, o şekilde ve onunla uyumlu olarak insana anlam verilir. İnsan nasıl

³⁰ Şeriati, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, s. 67.

³¹ Şeriati, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, s. 75.

³² Şeriati, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, s. 88.

anlamlandırılırsa, toplumsal düzen de buna uygun olarak açıklanır. Bunlar şimdide dek bağımsız ve soyut biçimde incelenmiş ve bu sebeple de herhangi bir sonuca varılamamıştır.”³³ Çünkü dile getirilen her dünya görüşü, dünyanın çok çeşitli görüşlerini bir araya getiren ve onları tek bir bakışta derleyip toplayan bir niteliktedir. Her dünya görüşü, genellikle yalın olmayan, karmaşık, çok içerikli ama birlikli bir yapı sergilemektedir.

Dünya görüşünün teşkilinde ve canlılığını korumasında bazı dayanaklar vardır. Dünyaya ilişkin olarak biriktirdiğimiz izlenimler, vuku bulan olayların hatıraları, dünyanın her geçen gün aldığı şekiller ve zamanda geline merhale, yani topyekün şimdide ilişkin izlenimler ve geleceğe dönük inançlar, dünya görüşünün başlıca dayanaklarını oluşturmaktadır. Nermi Uygur, dünya görüşünün son tahlilde yaşadıklarımızdan hâsıl olan dünya algımıza dayandığını vurgular. Ona göre, “karmaşık yapılu dünya görüşleri dönüp dolaşıp insan algılarına dayanır. İnsan, algıları olmadan dünyada yaşayabilseydi dünya görüşünden yoksun olacaktı.”³⁴

Öte yandan dünya görüşünün oluşumuna büyük ölçüde etki eden algılar da dünya görüşlerinden etkilenir. Algılar, dünya görüşü aracılığıyla bir takım değerleri yüklenir. “Algı ile dünya görüşü gerçeklikleri birbirlerinden ayrılmazlar; belli bir öncelik-sonralık bağı yoktur aralarında; birbirlerini karşılıklı olarak gerektirip belirlerler. Belli bir dünya görüşüne vardiran algılar çok kez belli bir dünya görüşü ortamında gerçekleşebilen algılardır.”³⁵ Örneğin toplumsal bağlam itibarıyla idealist bir çevrede sık sık rastlanan bir algılama biçimi, mekanist kimselere oldukça yabancıdır. Dolayısıyla insan, çevresinden yalıtılmış bir halde salt canlı bir varlık olmayıp, tarihsel ve toplumsal anlamda misyon yüklü bir varlıktır.

4. Dünya Görüşü Sınıflamaları

Dünya görüşlerindeki farklılıklar bizi kapsamlı bir bakışla onları tasnife sevk eder. Bu konuda, çağdaş düşünürlerin farklı zaviye-

³³ Şeriatî, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, s. 235.

³⁴ Uygur, *Dünya Görüşü*, s. 26.

³⁵ Uygur, *Dünya Görüşü*, s. 27.

lerden farklı tasnifler ortaya koyduklarını görmekteyiz. Dünya görüşlerin ilk sistematik tasnifini Auguste Comte'da görmekteyiz. Onun Üç Hal Kanunu olarak adlandırdığı bu teori önemlidir. Asrımızın başında Fransız Sosyoloji Ekolü mensupları, Durkheim ve arkadaşları, Levy-Bruhl, İngiliz Antropoloji Ekolü mensupları Frazer, Taylor vs. ile başlayan dünya görüşleri ile ilgili değerlendirmeler günümüze kadar devam etmektedir.³⁶

Auguste Comte, Pozitif Felsefe Kursları kitabında Üç Hal Kanununu kastederek “insan zihninin en basit olan ilk halinden günümüze kadar olan eksiksiz gelişimini inceleyerek, temel bir yasa keşfettiğimi sanıyorum.” der.³⁷ Auguste Comte'a göre üç dönem: teolojik, metafizik, pozitif. O bu üç dönemi şöyle açıklamaktadır: Teolojik dönemde insanlar tabiat olaylarını tabiat üstü varlıklarla izah ederler. Metafizik dönemde tabiat üstü varlıklar, yerini soyut kavramlara bırakırlar. Bu dönemde teolojik devrenin antropomorfik tanrı düşüncesinin yerini öz bilgisi alır. Pozitif dönemde ise insan evrenin başlangıcı ve yöneldiği yeri aramaktan ve fenomenlerin asıl nedenlerini öğrenmeye çalışmaktan vazgeçer. İnsan zihni, kendini akıl yürütmenin ve gözlemin kullanımıyla evrenin gerçek yasalarını keşfetmeye çalışır. Bu insanlığın eriştiği son merhaledir.³⁸

Nermi Uygur, Dilthey'den mülhem tasnifinde, dünya görüşlerini üç kısımda inceler. Bu kısımlardan biri 'doğalcılık', öbürü 'özgürlük idealizmi', ötekisi de 'nesnel idealizm'dir. Doğalcılık, materyalizm, empirizm, pozitivism gibi çok çeşitli görüşlerin toplandığı bir kısımdır. Özgürlük idealizmi ise her şeyi kişinin bağımsız ve üstün düşünme gücündeki yaratışa dayatan; bilmede, yapıp etmelerinde insanın çevresine biçim veren etken bir varlık olduğuna inanan dünya görüşüdür. Platon, Kant, Schiller, Fichte, Maine de Biran, Carlyle böylesine bir idealizmden yanadır. Nesnel İdealizme gelince, bu kişideki duygu ve yaratmaların dünya gerçekliğine yayı-

³⁶ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 239.

³⁷ Auguste Comte, *Pozitif Felsefe Kursları*, çev. Erkan Ataçay, Sosyal Yayınlar, İstanbul 2001, s. 32.

³⁸ Comte, *Pozitif Felsefe Kursları*, s. 33.

lıp her şeyi kuşatan bir duygudaşlığa varmasıdır. Herakleitos, Stoalı düşünürler, Spinoza, Leibniz, Shaftesbury, Goethe, Schelling hep bu görüşün temsilcileridir.³⁹

Necati Öner ise dört temel dünya görüşünden bahseder. Bunlar büyüsel, olgusal, felsefi ve dinidir. Ona göre bu temel dünya görüşleri birbirlerinin devamı değildir. Yani aralarında evrimsel bir bağ yoktur. Toplumlara göre bunların hakimiyet dereceleri değişir. Her toplumda neredeyse dördü de yer alır. Dünya görüşlerinin bir toplumdaki tezahür biçimleri farklı zamanlarda farklı yoğunlukta olur.⁴⁰ Dini dünya görüşünde mutlak güç kaynağı aşkın (trancendant) Tanrı'dır. Dini inançla ilgili bilgi ise vahye dayalı, bu anlamda objektif ve düzenlidir. Buna dayanılarak sistematik bilgi kurulabilir. Teolojiler bu tür bilgilerdir. Din alanında yapılan tefekkür sonucu elde edilen önermeler tecrübe ile tahkik edilemez. Bu bakımdan pozitif değildirler. Felsefi dünya görüşü ise pozitif bilgi temeline dayanmaz. İnsan tecrübenin verileri ile yetinse idi felsefeye ihtiyaç kalmaz, bilim yeterli olurdu. İnsan tecrübenin verilerini değerlendirmek suretiyle ister bilgi ister varlık felsefesi yapsın, bu faaliyetinde tecrübeyi aşar.⁴¹

5. Dünya Görüşünün İnşası ve Değişimi

Toplumların geleceğe yönelik yeni bir insan tipini ortaya çıkarma talepleri, beraberinde bir dünya görüşü inşasını gerekli kılar. Dünyanın yeni bir biçim kazanması, salt olarak edebiyat, sanat, bilim ve teknoloji ile gerçekleştirilemez. Ancak dünya görüşü, beraberinde bilimsel, sanatsal, edebi, felsefi ve dini bir karakter taşımak suretiyle bunu gerçekleştirebilir. Öyleyse dünya görüşüne toplumun inşacı unsuru diyebiliriz.

Özellikli insanın kendini bilmesi ve kendisi hakkındaki bilinci, toplumları inşa eder.⁴² Ali Şeriatî'nin işaret ettiği gibi Hristiyan kültür ve medeniyetini ortaya çıkaran ne Saint Thomas ne J. J.

³⁹ Uygur, *Dünya Görüşü*, s. 29-30.

⁴⁰ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 231.

⁴¹ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 232.

⁴² Şeriatî, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, s. 147.

Rousseau ve ne de Leonardo da Vinci olmuştur. Ona göre bunlar, dünya görüşü zemininde ortaya çıkmış figürlerdir. Tarihe baktığımızda, kültürler ve medeniyetleri inşa eden simalar olarak bir tarafta Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Muhammed, diğer tarafta Zerdüşt ve Buda, Konfüçyüs ve Lao-Tzu'yu görmekteyiz. Bunlar bilim adamı, edip, filozof, sanatçı değildirler; fakat her biri yeni bir toplum inşa etmişler ve yukarıda saydığımız figürler, onların oluşturduğu toplum ve hareketin içinde yetişmişlerdir.⁴³

Belli bir tarihte milletler arası düzeyde zayıf konumdaki milletlerin, daha sonra üstün bir konuma yükselmelerinin temelinde insanın kendini bilme bilinci ve bu yolla kendini yaşatan ve güçlü kılan unsurlara dayanma iradesi vardır. İşte bu kendini bilme, fertlere ve toplumlara, bünyesinde barındırdığı imkanlara hükmetme bilinci kazandırır. İnsanda toplumu inşa edecek, ortak hareket etme imkanı sağlayacak ve hedefe giden yolu açacak bir güç vardır. Fertlerdeki bu ortak bilinç toplumda da güzellik, incelik ve zevk başta olmak üzere toplumsal sağlığı temsil eden unsurları besler ve büyütür.

Aynı teknik şartlar ve aynı metotlar bir yerde istenilen verimi sağlarken bir başka yerde tam aksi sonuçlar hasil ediyorsa, farkın usul ve aletlerden çok onları kullanan kimselerin vasıflarından kaynaklanabileceği çoğu zaman göz ardı edilmektedir.⁴⁴ Herhangi bir fiil ve davranışı bizim için üstünde durmaya değer bir konu haline getiren derindeki anlam boyutudur. Sosyal bir olayı tanımlamak, bir bakıma ondan tezahür eden hareketin içteki anlam ve esasını kavramaktan ibarettir. Buna göre dünya görüşü, dünyaya ve dünya ilişkilerine yönelik içeriden bir tutumun benimsenmesidir.

Dünya görüşü, haklılığına gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde inanılan değer hükümleridir. Bu anlamda günlük hayattaki sıradan davranışlar bile değer yüklüdür. Örneğin bir miting alanına toplanmış, ya da mescit saflarına dizilmiş kalabalığın dış görünüşünü teşhis edebildiğimiz kadar hangi maksat ve motivasyonla oraya

⁴³ Şeriatı, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, s. 148.

⁴⁴ Sabri F. Ülgener, *Zibniyet, Aydımlar ve İzm'ler*, Mayaş Yayınları, Ankara 1983, s. 15.

toplandıklarını da bilebiliyoruz.⁴⁵ Dünya görüşünün kendine göre istikrarlı bir duruşu ve dış tesirlere karşı oldukça muhkem bir direnişi olduğunu kabul etmek gerekir. Belli bir çağın dünya görüşünü örgütleyen çeşitli fikirler zamanla üst üste yığılır ve tabakalanırken altta ve derinde kaldığı sanılanlar unsurların şaşılacak bir sebatla muhafaza olunur ve zaman zaman üst tarafa rengini vermekte gecikmezler. Dünya görüşü elbette zamanla bir takım değişiklikler gösterir. Ancak özgün yapısını ve derin anlamını korumak suretiyle varlığını yeni formlar kazanarak sürdürür. Sabri Ülgener'e göre dünya görüşü, belli bir toplum kesiminin (grup, sınıf, mezhep, meslek vs.) paylaştıkları ortak düşünceler, mithos'lar ve değer yargıları toplamıdır. Buna göre, dünya görüşü, tek kişinin kendi başına ve kendi boyutları içinde avunma ve illüzyonu değil, kolektif bakış açısının ifadesidir. Öte yandan dünya görüşü yalnızca düşünce katında kalan zihni spekülasyonlarla yetinmez, aynı zamanda pratik tezahürleri de içine alır. Temsilcileri, dünya görüşünü hakikatin kendisi olarak görür.⁴⁶ Dünya görüşü bu yönüyle grup davranışının bilinç-altı ile birleştiği konumda bulunur.

Dünya görüşünü inşa eden ve değiştiren başlıca unsur bir tür bilgidir. Bir dünya görüşünün hâkim kılınmasını veya değiştirilmesi bilgilerin benimsenmesi ve aktarılmasıyla olur. Her dünya görüşü temel önermeleri bakımından tutarlı ve kapsamlı bir bütünlük arz eder. Belli bir dünya görüşünü benimseyen kişinin dünyaya ilişkin söz ve davranışları tutarlıdır; dünya bilgisi zihninde anlamlı ve sistemli bir çerçeveye oturur.

Dünya görüşünün sistemli bütünlüğü en açık bir şekilde ideolojilerde kendini gösterir. Mesela kapitalizmin temelinde teşebbüs hürriyeti, marksizmde ekonominin bütün faaliyetlerin alt yapısını oluşturduğu iddiası ve İslam'da Kur'an'ın hem lafız hem de mana yönüyle Allah'ın kelamı olduğu inancı vardır.

Necati Öner, herhangi bir dünya görüşüne sahip olmayı insan için kaçınılmaz görür. Ona göre, "bu tabii halin zararlı bir kipi

⁴⁵ Ülgener, *Zibniyet, Aydımlar ve İzm'ler*, s. 98-9.

⁴⁶ Ülgener, *Zibniyet, Aydımlar ve İzm'ler*, s. 98-9.

vardır. O da o halin taassubudur. Bir toplum içerisinde olup bitenler karşısında fertler, yetişme tarzları, kültür seviyeleri sebebiyle farklı tutumlarda bulunurlar. Tutumların bu çokluğu karşısında herhangi bir tutumda taassup göstermek, yine insanın tabii bir hali olan sosyal hayatı istikrarsızlığa sürükler.”⁴⁷ Dolayısıyla bir dünya görüşlerindeki farklılıklar doğal karşılanmalıdır. Zira bir toplum, bünyesinde farklı dünya görüşlerini barındırabildiği gibi, bunların hâkimiyet dereceleri de onları benimseyen fert ve topluma göre değişkenlik gösterir.

Dünya görüşünün oluşması için belli bir kültür düzeyine erişmek lazımdır. Kültür ise, Necati Öner’in yaklaşımıyla fert ve toplum hayatında bir takım bilgilerin tezahürü olarak ortaya çıkar. Buna göre kültür, insan hayatında pratik sonuçlar doğuran bir bilgidir.⁴⁸ Bilgilerimizin temelinde bir takım kabullenmeler vardır. Bilgi edinirken eşyaya, daha önce kabullendiğimiz bir açıdan bakarak hüküm veririz. Dolayısıyla bilgi edinirken bakış açımızın arka planında ise dünya görüşümüz yer almaktadır. Bu durumda dünya görüşünün bilgiden önce geldiğini ileri sürebiliriz. Ancak Öner’in de vurguladığı gibi ilk bakışta bilgi mi önce, yoksa dünya görüşü mü meselesi, bir çıkmaz karşısında olduğumuz intibai uyandırsa da bir dünya görüşünü oluşturan ve onu değiştirecek olanın bilgi olduğu gerçeği yadsınamaz. Mevcut dünya görüşünü aşarak onu değiştirebilecek yeni bilgileri elde etme, yani varlığa daha derinliğine nüfuz ederek evrensel kültür alanını genişletme işini az sayıda kişi gerçekleştirebilmektedir. Bunlar bilim adamı ve mütefekkirlerdir. Büyük kitleler bir dünya görüşüne sahip olmakla, o dünya görüşünün oluşmasındaki malzemeyi temin eden bu seçkin kişilerin peşinden gitmektedirler. İnsanların çoğu içinde yaşadığı toplumun dünya görüşünü paylaşır. Bireysel kültürlerin toplumsal kültürün bir parçası olduğu gibi bireysel dünya görüşleri de toplumsal dünya görüşünün bir parçasıdır. İnsan fiillerini yöneten zihin faaliyetleri, bir dünya görüşünün etkisi altında yürür.

⁴⁷ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 257-8.

⁴⁸ Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 235.

Sonuç

Dünya görüşünün temel önermelerinin nesnellikten yoksun oluşu, bilimsel bir dünya bilgisi ortaya koymayı, bir dünya görüşünü çürütmek için çoğu kez başka bir dünya görüşüne başvurulması gibi hususlar çoğu kimseyi dünya görüşü bilgisini yadsımaya sevk etse de insanlar, genellikle dünya görüşü bilgisine olumlu bakmışlardır. Toplumsal yapılar tarih boyunca dünya görüşü bilgisinin nesilden nesle aktarılmasını sağlamış ve güvenilirlik açısından onun nesnel dayanağını oluşturmuştur. Hatta öyle ki toplumların yatay ve dikey olarak kurumsal yapılanmaları son noktada dünya görüşünden beslenmektedir. Bizim dünya görüşü bilgisine ulaşmıyoruz, sosyal bilimcilerden daha çok kritik ve analitik düşünme tutumu kazanmış filozoflara kulak vermemizi gerekli kılmaktadır. Zira onlar, dünya görüşlerinin anlam ve geçerliliğini analiz ederler. Yeni bir dünya görüşü önermekten çok mevcut dünya görüşlerini bilinç katına çıkarıp eleştirirler. Öte yandan antropoloji, psikoloji ve sosyoloji de dünya görüşü bilgisinin bazı hususiyetlerini teşhis eder. Dünya görüşü incelemelerinin en anlamlı sonucu, insanın düşünen bir varlık olmanın yanı sıra zorunlu olarak eyleyen ve değerlendirmelerde bulunan bir varlık olması nedeniyle kimsenin dünya görüşsüz yapamayacağı gerçeğinin ortaya çıkmasıdır.

Kaynakça

- Ayvazoğlu, Beşir, *Şeyh Galib Kitabı*, İBB Yayınları, İstanbul 1995.
- Comte, Auguste, *Pozitif Felsefe Kursları*, çev. Erkan Ataçay, Sosyal Yayınlar, İstanbul 2001.
- Heidegger, Martin, *The Basic Problems of Phenomenology*, trans. Albert Hofstadter, Indiana University Press, Bloomington 1982.
- Kant, Immanuel, *Critique of the Power of Judgment*, trans. Eric Matthews, Cambridge University Press, London 2001.
- Naugle, David K., *Worldview: The History of a Concept*, Eerdmans Publishing, Cambridge 2002.
- Online Etymology Dictionary, [http://www.etymonline.com/ in-](http://www.etymonline.com/)

- [dex.php?term=weltanschauung&allowed_in_frame=0](#), 1968.
- Orr, James, *The Christian View of God and the World*, foreword Vernon C. Grounds, Kregel Publications 1989.
- Öner, Necati, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- Smart, Ninian, *Worldviews: Crosscultural Explorations of Human Beliefs*, Charles Scribner's Sons, New York 1983.
- Şeriati, Ali, *Dünya Görüşü ve İdeoloji*, Fecr Yayınevi, Ankara 2011.
- Tokat, Latif, "Dünya Görüşü-Din İlişkisi", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 2006.
- Uygur, Nermi, *Dünya Görüşü*, İstanbul 1963.
- Ülgener, Sabri F., *Zibniyet, Aydınlar ve İzm'ler*, Mayaş Yayınları, Ankara 1983.
- Wernaer, R. Maximillian, *Romanticism and the Romantic School in Germany*, Cornell University Library Press, New York 2009.